

Sait Çetinoğlu: Ermeni Soykırımının Final Bilgileri, Belgeler ve Tanıklıklar: Naim Efendi'nin Hatıratı ve Talat Paşa Telgrafları

Posted on 13/11/2016

Mütarekenin hemen sonrasında Soykırımın ikinci safhasının yaşandığı topraklardaki bilgileri ve belgeleri paylaşan *sevkiyat memuru* Naim Efendi'nin *Hatıratı*, Taner Akçam tarafından *Krikor Gergeryan Arşivinde* izi sürülerek, Arşiv bilgileri eşliğinde tekrar günümüze taşınmıştır. Akçam'ın *Naim Efendi'nin Hatıratı ve Talat Paşa Telgrafları*[\[i\]](#) başlıklı son çalışması, Aram Andonyan'ın[\[ii\]](#) *Meskene* günlüklerindeki sözleriyle: *hiçbir şey için umutları kalmamış, Hatta Tanrı'ya inançlarını bile kaybetmiş; artık yaşama güçleri kalmamış olan, ölüme mahkûm edilmiş Ermeni halkının bakiyesinin Soykırım'ın son noktasındaki yaşamına ve tüketilmesine odaklıdır. Aram Andonyan'ın, tarihin hiç bir devrinde, dünyanın herhangi bir köşesinde, bir insan topluluğunun düştüğü böyle zavallı durumu hiç bir yazar hayal bile edemezdi* sözleriyle tasvir etmeye çalıştığı ölüm tarlalarına çevrilen coğrafyadaki gerçeklikleri netlikle okuyucunun önüne serer.

Naim Efendi'nin verdiği bu bilgilerin tümünün doğru olduğunu hem Osmanlı belgelerinden hem de sağ kurtulan Ermenilerin anılarından teyit etmek mümkündür diyen Akçam, çalışmasında, Naim Efendi'nin paylaştığı belge ve bilgilerin gerçekliğini dönemin tanıklıkları, dönemin raporları, araştırmalar ve ulaşılabilen Osmanlı Arşiv belgeleri ile çapraz sorgulayarak doğrular. Akçam ayrıca, bu doğrulama sürecinde, Naim Efendi ve paylaştığı belgeler üzerindeki inkar örtüsü ve inkar bulutlarını kaldırırken, Naim Efendi'nin bilgi ve belgelerini paylaştığı birçok Osmanlı Arşiv belgeleri ile zenginleştirir. Çalışma ile, devlet'in inkar hattında bir kale daha düşürülmüş, inkar cephesinde bir daha kapanamayacak önemli bir gedik daha açılmıştır.

Naim Efendi Hatıratı incelemesi, devlet tezlerinin “en itibarlı” örneği olan Kamuran Gürün yönetiminde Dışişleri bakanlığınca 1983 yılında hazırlanan *Ermenilerce Talat Paşa’ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*^[iii] başlıklı *inkar abidesinde* iddia edilen tezlerin (12 tez) tamamını yerle bir ettiğini görüyoruz. Üstelik Akçam bunu, devletin açıkladığı, herkesin erişebildiği belgelerle (Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Genel Kurmay Başkanlığı yayınları) gerçekleştirmiştir. Kısaca, Akçam’ın devletin inkar tezlerinin ne kadar temelsiz olduğunu *öküzün anlayacağı bir dilde* ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

Akçam’ın, *Naim Efendi birincil elden şahit olduğu olaylar hakkında hatırladıklarını aktarmaktadır ve onun aktardığı bilgileri Osmanlı belgeleriyle teyit etmek mümkündür.* Sözleriyle başlayan çalışması, bir iğne oyası titizliğiyle yapılmıştır. Sadece Osmanlı Arşiv belgeleri ve dönemin tanıklıklarıyla birebir karşılaştırmayla yetinmemiş, Osmanlı müttefiki ülkelerin arşiv belgelerini de paylaşarak karşılaştırmıştır. Tüm bu belgeler Naim Efendi’nin paylaştığı belge ve bilgileri inkar edilemez bir şekilde doğrulamaktadır. Akçam, Naim Efendi’nin paylaştığı Talat Paşa Telgraflarını, Osmanlı Arşivindeki ve müttefik ülke arşivlerindeki izdüşümü olan birçok belgeyi okuyucularla paylaşırken Naim Efendi Hatıratı’nı dolayısı ile *Talat Paşa’ya atfedilen telgrafların*, dorudan Talat Paşa’nın elinden ve evinden çıktığını yalanlanamayacak bir şekilde doğrulamıştır. Akçam Naim Efendi Hatıratının otantikliği konusunda herhangi bir kuşkuya yer bırakmamıştır.

Ölüm coğrafyasında yaşananlar ile ilgili birçok yayın bulunmaktadır. Bunların bir kısmı da Türkçe de yayınlanmıştır. Bunlardan örneklersek: Aram Andonyan’ın, Meskene günlüğü olarak okunacak *O Kara Günlerde* başlıklı anılar, sürgün günlüğü olarak okunacak *Gomidas Vartabed İle Çankırı Yollarında*^[iv] başlıklı anıları, Raymond Kevorkian’ın ölüm coğrafyasındaki Ermeni Soykırımının bir belgeseli olarak okunacak *Soykırımın İkinci Safhası*^[v], Apraham Kasapyan’ın *Boğos Efendi Kaç kişisiniz*^[vi], Yervant Odian’ın *Lanetli Yılları*^[vii]. ... gibi ilk akla gelen çalışmalardaki tanıklıklarla da birebir örtüşmektedir.

Döneme ilişkin bilgileri sıcağı sıcağına paylaşan, ABD Halep Konsolosu Jackson,

Almanya'nın Musul Konsolos yardımcısı Holstein, Halep Konsolosu Rössler, ... gibi konsolosların resmi raporları da Naim Efendiyi ve hatıratını doğrulayan belgelerin başındadır.

Naim Efendi'nin, *Bu adam bir Ermeni Düşmanıydı ve Türklük adına Ermenileri yok etmek gayreti içindeydi.* Dediği Talat'ın kayınbiraderi, Halep Valisi Abdülhalik ile Sevkiyat Müdürü Abdülahat'ın Talat'ın direktifleri doğrultusunda işlediği cinayetlerini ve toplu katliamlarını belgeleyen paylaştığı bilgi ve belgelerin ancak sevkiyat müdürlüğü görevlisinin bilebileceği ve verebileceği konusunda artık bir tereddüt yoktur/kalmamıştır.

Bölgedeki üst düzey görevlilerin *triumviranın* çok yakın akrabaları olması da dikkat çekicidir. Talat'ın kayınbiraderi Abdülhalik'in Soykırımın finalinde bölgede rol aldığı gibi, Enver'in eniştesi eski *Van ve Başkale kasabı* Cevdet de Adana valisidir. Mart 1916 tarihinde göreve başlar başlamaz Bağdat demiryollarındaki Ermeni işçileri sürmeye başlar. Alman şirketinin *yaygaralarına ehemmiyet verilmeyerek* Amanos civarındaki Ermeni işçileri ve aileleri sürmeye başlar. Demiryolunun Toros kısmı inşaatında yaşayıp himaye gören Ermenileri de sevk ettikten sonra Ermenilerin tümünü *bir daha avdet edemiyecek [geri dönemeyecek] surette def-i teb'id [kovacağını]* merkeze bildirir.

Akçam'ın çalışması, Naim Efendinin paylaştığı bilgi ve belgelerin üzerine yoğunlaşmış olduğu gibi, odağında Talat Paşa'nın Telgraflarının yer almasından dolayı, döneme dair bütünlüklü bir bilgi ve belge özetidir. Çalışmada katillerin yanında kurtarıcıların hikayesine de yer verilir. Akçam, telgraflardan ve Osmanlı belgelerinden hareketle Ermeni kurbanlara yardımcı olan Baron Otelinin sahipleri Mazlumyan kardeşler gibi birçok kahramanları örnekler. Andonyan yakından tanıdığı Onnik Mazlumyan'ı şu sözlerle tarif eder: *Onnik Mazlumyan başını eğen bir tip değildi, dilini tutmaz, hiçbir şekilde sahte davranmazdı... Bir paskalya arifesinde Abdülahad Nuri Bey kendisine, "yarın bize ne şampanya ikram edeceksin?" diye sorunca verdiği cevap: "Bize Paskalya, senin buradan gittiğin gün olacaktır" olmuştur.*

Aram Andonyan'ın *O Kara Günlerde* başlığıyla derlediği ölüm yürüyüşleriyle ölüm coğrafyasına sürgünü; *Ne canavarca bir buluştu* sözleriyle ifade eder. *Gerçekten gözyaşları artık kurumuştur* sözleri sürgünlerin durumunu özetler. Ölüm coğrafyasındaki yaşama ilişkin sözleri de iç acıtıcı olmaktan öte bir durumdur: *Hayat artık 'ölüme alışmaya çalışmaktan' başka bir şey değildi...* O kadar takatsiz kalınmıştır ki; *Acı sessizdir...*

Andonyan sürgün anılarında Ermenilerin ölüm coğrafyasında artık yaşamlarından ümit kestiklerini kendilerini ölüme hazırladıklarını naklederken Ermeni halkının vatan sevgisinin derinliğinin altını çizer. *Yaşlı kadınlar köylerinden torbalara doldurup getirdikleri vatan toprağını ortaya çıkarmaya başlamışlardı bile. Yol boyunca vuku bulan şehadet ve kanla kutsanmış ve her şeye rağmen sakladıkları toprakları, ölümün yakın olduğunu hissettiklerinden toprağı olmayanlara, kutsal vatan toprağını dağıtıyorlardı. Yad ellerde öldüklerinde, mezarları vatan toprağıyla kucak kucağa olma hayaliyle gözlerini kapayacaklardı.*

Andonyan, *Bize zehir verin başka bir şey istemeyiz* diye yalvaran sürgünlerden söz eder. Devamla: *Ölenleri kısıkanıyorduk, onlar kesin olarak bizden daha talihliydi* diyen sürgün yazar Andonyan, *Her şey ve herkes düşmandı. Türk yapıyordu; Kürt yapıyordu; Arap yapıyordu; Ermeni bile yapıyordu. Hatta sanki Ermeni, Türk'ün, Kürt'ün, Arap'ın yaptığından daha fazlasını yapmaya çalışıyordu.* Sözleri ölüme mahkum Ermeni sürgünlerinin doldurulduğu ölüm kamplarını tarifler. Naim Efendi Hatırat'ı ve paylaştığı Talat Paşa Telgrafları, Ermeni toplumunun yok edilme sürecinin safhalarının özetler.

Bu bakımdan Naim Efendi, insanlık tarihinin kara lekesi Ermeni Soykırımı ve kara noktaları olan ölüm kamplarını günümüze taşıyarak tarihe ışık tutmuştur. Akçam'ın altını çizdiği gibi; bu çalışma, Naim Efendi isminde bir Osmanlı bürokratinin var olduğu, bir hatırat yazdığı ve verdiği belgelerin sahteliği konusunda ileri sürülen tezlerin yanlışlığı, "resmi Türk devlet" tezlerinin görünürde en çok kabul edilmiş olanının bile güvenilirliğine yönelik deprem etkisi yaratacaktır.(abç)

Naim Efendi'nin açıklamalarıyla daha açık bir anlam kazanan Talat Paşa Telgraflarında Ermeni Soykırımının safhalarını izliyoruz:

22 Eylül 1915 tarihli telgrafta Talat Paşa, *Ermeniler için Türkiye arazisinde yaşamak, çalışmak gibi haklar tamamıyla kaldırılmış ve bu babda hükümet bütün mesuliyeti kabul ederek beşikteki çocuklarına varıncaya kadar bırakılmaması* emrini vermiştir.

29 Eylül 1915 günü Halep vilayetine gönderilen telgrafında: *Türkiye'de mevcut bütün Ermenilerin tamamen mahv ve imha edilmelerinin Cemiyetin emriyle Hükümetçe kararlaştırıldığı evvelce bildirilmişti... Kadın, çocuk, sakat diye imha önlemleri ne kadar feci olursa olsun, vicdani duygulara kapılmadan varlıklarına son verilecektir.* denilmiştir.

Tarihsiz olmakla birlikte aynı dönemde yollanmış olması gereken bir başka telgraf daha ayrıntılıdır. İmha kararının önceden mevcut olmakla birlikte şartların olgunlaşmasının beklendiği altı çizilmesi gerekli bir olgudur; telgrafta; *...asırlardan beri devletin sağlam temellerini imha etmeyi arzulayan ve hükümet için önemli bir bela teşkil eden Ermeni unsurunun imhası önceden beri mevcut olmakla birlikte, şartlar oluşmamış ve bu kutsal niyeti gerçekleştirmek mümkün olmamıştı. Şimdi bütün engeller kalkmış ve vatani bu zararlı unsurlardan kurtarma zamanı gelmiş olduğundan, merhamet ve acıma duygularına kapılmadan, onların tümünün varlığına son vererek Türkiye'de Ermeni isminin kalmaması için, canla başla gayret gösterilmesi* emri verilmiştir.

Talat'ın 25 Aralık 1915 günlü telgrafında, evebeyinlerine uygulanan zulümleri hatırlayamayacak yaşta olan çocukların bakım için toplanmasını, diğerlerinin ise kabilelerle ölüme yollanması bildirilmektedir. Andonyan, Naim Beyin Anıları başlıklı çalışmasında bu telgrafa *Bir zamanların yeniçerileri gibi, devşirileceklerdi* notunu düşer.

Ermeni yetimlerine yönelik yetimhanelere izin verilmez. 15 Ocak 1916 günlü telgraf bu kararı içerir: *Bazı yerlerde açılan eytamhanelere eşhas-ı maluma efyalinin de kabul edildiği*

anlaşılmaktadır. Bunların yaşamalarından, hayatlarından devletçe mazarrattan başka bir şey mutasavver olmadığı...

Abdülahad Nuri, 10 Şubat 1916 günlü telgrafında tahsisat isterken, yetimlere layık gördüğü ölüm canavarlığın derecesini göstermektedir: *Müdhiş soğukların hüküm sürdüğü şu sıralarda yetimlerin kararlaştırıldığı yere [Sivas'a] gönderilmesi, onların ebedi huzura kavuşturacağından, talep edilen ödeneğin tahsisi konusunda izninizi rica ederiz.*

Ermeni Soykırımının en büyük kanıtlarından biri olan, ölüm yolculuğunun içler acısı halleri ve yollardaki cesetlerinin gizlenmesi de Talat'ın tasalarından biridir. Bunların fotoğraflanmaması ve cesetlerin temizlenerek Soykırımın dünyanın gözlerinden gizlenmesinin emredildiği 11 Ocak 1916 günlü telgraf ile: *... yol boylarında yığılmış kalmış eşhas-ı malume [malum şahısların cesetlerinin] zabitan-ı ecnebiye tarafından görülüp fotoğraflarının alındığı işitilmekte olduğundan bunların defniyle açıkta bırakılmaması(nı) ehemmiyetle bildirilmektedir.*

2 Şubat 1916 günlü telgraf da aynı yönde ve daha ayrıntılandırılmıştır: *Bab'da hiç Ermeni'nin kalmasına müsaade etmeyeceksiniz. Sevkiyatta göstereceğiniz şiddet, sürat takip ettiğiniz neticeyi temin edebilir. Yalnız yollarda, meydanda ceset bırakmamaya dikkat ediniz... Şu günlerde gelen haftalık vefeyat cetveli mucib-i memnuniyet değil. Bundan anlaşılıyor ki bu adamlar orada pek rahat yaşıyorlar. Seyahate çıkar gibi sevkiyat olmaz. (abç) Şikayete, feryada ehemmiyet vermeyiniz...*

Tüm bu önlemler bir sonuç vermemiş cesetleri temizlemek, saklamak mümkün olmamıştır. Boş arazileri, gölleri, nehirleri talihsiz Ermenilerin cesetleri doldurmuştur. Fotoğraflayan Alman görevliler savaş suçlusu olarak yargılanmakla tehdit edilir. Cemal Paşanın Bağdat Demiryolu şirketine 10 Eylül 1915 günlü yazısı bu doğrultudadır; *bazı Bağdat Demiryolları memur ve mühendislerinin Ermenilerin taşınmalarını görüntüleyen fotoğraflar çektiklerini... fotoğraf ve klişeleri bütün kopyaları ile birlikte derhal 48 saatlik bir süre içinde askeri*

karakola teslim etmeleri ... ellerindeki fotoğrafları teslim etmeyenler savaş alanında izinsiz fotoğraf çekme suçundan yargılanarak cezalandırılacaklardır.

16 Ekim 1915 günlü telgraf, halkın Soykırıma katılması ve Soykırıma katılanların cezasızlığına dairdir; *halkın Ermenilere yönelik işleyecekleri cinayetlerin hükümetin amacına uyum içinde olduğu ve bu nedenle soruşturma açılmaması gerektiğini bildirir: Esna-yı rahda eşhas-ı maluma haklarında ahalinin icra edecekleri bil umum ceraim[cürümler, cinayetler] hükümetin takip ettiği gayenin istihsalini temin etmiş olacağından bu babda takibat-i kanuniye icrasına mahal yoktur.*

Akçam'ın paylaştığı dr. Avedis Nakkaşyan'ın mektubunda Halep vilayetinde soykırımın aktörü Abdülahad'ın cezalandırmadan nasıl kurtarılmaya çalışıldığını aktarılır: İttihatçı dayanışma örneği... *Bir sabah kapı çalındı ve tanımadığım bir rahip geldi. "Ben rahip Dacad, Abdülahad Nuri'yi kurtarmak için Ankara'daki Milli Hükümetin masrafıyla geldim. Bu canavar Ankara Hariciye nazırı Yusuf Kemal 'in [Tengirşek] kardeşidir. Siz burada bir köpeği asacaksınız, biz orada 2-3.000 Ermeni mahvolacağız. Sizden ricam bu adamı kurtarmanızdır."* Trajik bir andı. O an rüyalarım havaya uçtu. Artık geçmiş sorunlar değil, gelecekteki olaylar önümde. Ne yapılmalıydı?...

Gelen şifreleri kaydettikçe titriyordum. Bütün bir millet, kendi kadın ve çocuklarıyla, ölüme mahkûm edilmişti. Diyen Naim Efendi, Hatırat'ını şu sözlerle noktalar: *Ermenilerin yalnız paraları malları değil, kadınları, kızları ve çocukları da gaspedildi. Bu talandan kaç Türk yararlanmadı ki? İçinde gaspedilmiş bir ermeni kadını veya kızı ve de çocuğu olmayan kaç Türk evi gösterilebilir?*

[i] Taner Akçam, *Naim Efendi'nin Hatıratı ve Talat Paşa Telgrafları Krikor Gergeryan Arşivi*, İletişim Yayınları 2016

[ii] Aram Andonyan, *O kara günlerde / Ayn Sev Orerun*, çev . Stephan Ohanian, Pencere Y.

2015

[iii] Ş. Orel Ş-S. Yuca, *Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*, TTK 1983

[iv] Aram Andonyan *Gomidas Vartabed İle Çankırı Yollarında Ek: Naim Bey'in Anıları Çev. Ali Çakıroğlu - Arman Baron, Belge Y. 2012*

[v] Raymond Kevorkian, *Soykırımın İkinci Safhası, Sürgüne Gönderilen Osmanlı Ermenilerinin Suriye-Mezopotamya Toplama Kamplarında İmha Edilmeleri 1915-1916 Çev. Naringül Tateosyan Belge Y. 2011*

[vi] Apraham Kasapyan'ın *Boğos Efendi Kaç kişisiniz*, Çev. Öjeni Höllüksever, Aras Y. 2015

[vii] Yervant Odian, *Accursed Years: My Exile and Return From Der Zor, 1914-1919* translated by Ara Stepan Melkonian Gomidas Institute, 2009,